

Milena LENDEROVÁ

Od porodní báby k porodní asistenci

Porod není jen významným přechodovým rituálem, příchodem nové člena daného společenství, pokračováním lidského rodu. Je současně biologickým i sociálně-kulturním fenoménem, ukazatelem stupně vyspělosti společnosti, dokladem toho, jak se dovede o lidský život v jeho počáteční – a nejzranitelnější fázi – postarat. Vypovídá o sociálním postavení matky i o vztahu společnosti k ženě. Dějiny porodu – či porodnictví – nabízejí ojedinělou možnost zamyslet se nad vztahem hypertrofující racionality a atrofující magie. Historie porodnictví je, jak říká francouzský lékař Michel Odent, „především historií postupného vylučování matek z jejich ústřední role v procesu porodu.“¹ Medikalizace – a maskulinizace – porodnictví byla, přes vehementní protesty porodních bab, ohánějících se vrozeným studem žen,² zahájena v 17. století ve Francii, „když do pokoje rodičky poprvé vstoupili mužští lékaři a převzali tradiční roli porodních asistentek.“³ Francouzské osvícenství konceptualizovalo fyziologické procesy – včetně porodu, který byl zbaven magie a iracionality. Třebaže medikalizace porodu nebyla přímočará ani jednoznačná, od poloviny 20. století to byli v evropských zemích „porodníci – dohlížející s nástroji v ruce“, stojící nad „pasivní, nečinně na zádech spočívající ženou... Totéž platí o nahrazení porodních asistentek lékaři, což signalizuje hluboké nepochopení toho druhu soukromí, které potřebuje žena, když dává život“.⁴ Profesor Odent možná svůj odpor k medikalizovanému porodu poněkud přehnal; pravdivé je však jeho přesvědčení, že vývoj porodnictví v průmyslově vyspělých zemích opsal jakousi kružnici: od monopolu porodní báby (zpočátku nekvalifikované, pak „profesionálky“) k monopolu lékaře (a porodnice) a od monopolu lékaře (a porodnice) zpět k porodní bábě. O tom, že by v blízké budoucnosti porodní báby

¹ Michel ODENT, *Znovuzrozený porod*, Praha 1995, s. 34. Michel Odent prosazoval od šedesátých let minulého století návrat k přirozenému porodu.

² Srov. např. Philippe HECQUET, *De l'incidence aux hommes d'accoucher les femmes et de l'obligation aux mères de nourrir leurs enfants*. Préface d'Hélène Rouch, Paris 1990; dále Milena LENDEROVÁ, *Osmnácté století: porodní báby versus akušéri*, *Gynekolog* 5, 1996, s. 235-238.

³ M. ODENT, *Znovuzrozený porod*, s. 34.

⁴ Tamtéž.

hrací plochu zcela ovládly, lze spíše pochybovat. Monopol porodnic je však nepochybně narušen.

Moderní porodní asistentka ovšem disponuje znalostmi, které jejím předchůdkyním hluboko do 19. století chyběly. V Evropě, kde ženy nikdy nerodily v odloučení od komunity, byla bába dlouho pouhým produktem ženské solidarity – mezi sousedkami, matkami, tetami, švagrovými pomáhajícími při porodu v širší rodině vynikla postupně ta nejobratnější. Na pomoc ji volaly i cizí rodičky, prvek přibuzenství přestal hrát rozhodující roli. Hranice mezi šarlatánstvím a porodnictvím zůstávala málo zřetelná. Neznalost, pověrčivost, nedbalost, absence hygieny, zaříkávání, andělíčkářství... to vše k bábě patřilo. Od čarodějnice ji dělila snadno překročitelná hranice. Báby však nebylo možné zavrhnout – společnost je potřebovala.⁵ Proto se staly první nevýrobní profesní skupinou reglementovanou veřejnou mocí – jejich podřízení kontrole mělo zamezit především vysoké úmrtnosti matek a dětí, nejen těch z chudých vrstev.

Iniciativy se chopily některé městské rady: roku 1452 vyhlašuje babický řád městská rada v Řezně, v letech 1460-1480 v Heilbronnu a Hildesheimu, Norimberku, Colmaru a Würzburgu, o něco později v Ulmu. Uvedená nařízení byla pro všechny porodní báby v dané oblasti závazná, stejně jako složení odborné zkoušky před městským lékařem nebo již vyzkoušenou porodní bábou. Povinností babičky byl rovněž dozor nad obecnou mravností: měla hlásit narození nemanželských dětí, podezření ze snahy utajit těhotenství, z potratu či znásilnění – nařčení z těchto činů na úřední příkaz ověřovala. Za zmínku jistě stojí skutečnost, že babické řády obsahovaly jak povinnosti bab, tak některé zákazy, například spolčování či požívání alkoholických nápojů v průběhu porodu.⁶

Po kvalifikaci porodních bab volaly vrchnostenské a farní úřady i někteří prozíraví jednotlivci po celý novověk. Ve městech bývala tato snaha úspěšnější, což platí nejen pro Paříž: existují doklady, že pražská lékařská fakulta ojediněle zkoušela porodní báby už od 17. století.⁷ Nicméně ani zde nebylo síly nařízení plně a účinně prosadit. Nakonec se do věci vložil stát... Bylo na čase, vysoká úmrtnost rodiček a novorozeňat začala ohrožovat jeho zájmy.

Reformy sledující zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva probíhaly v celé Evropě. V habsburské říši inicioval většinu reforem cílících k blahu obyvatelstva

⁵ K problematice porodních bab srov. např. Jacques GÉLIS, *L'arbre et le fruit: la naissance dans l'Occident moderne, XVIe - XIXe s.*, Paris 1984; Alexandre MINKOWSKI, *L'art de naître*, Paris 1987, 1991; Eva LABOUVIE, *Andere Umstände. Eine Kulturgeschichte der Geburt*, Köln – Weimar - Wien 1998; Jane SHARP, *The Midwives Book or the whole Art of Midwifery*, Fasc. New York - Oxford University Press 1999; Ludmila CUŘÍNOVÁ, *Alchymie času. Porod v dějinách medicíny*, Sanquis, listopad 1999, s. 40-42; Antonín DOLEŽAL, *Od babictví k porodnictví*, Praha 2001 aj.

⁶ Annette KUHN (Hg.), *Die Chronik der Frauen*, Dortmund 1992, s. 203.

⁷ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské porodnictví a gynekologie před založením II. gynekologicko-porodnické kliniky*, in: 75 let gynekologicko-porodnické kliniky I. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze při 120 výročí otevření Zemské porodnice, Praha 1995, s. 13.

Holand'an Gerhard van Swieten, osobní lékař a porodník Marie Terezie. Prvním krokem k profesionalizaci babictví se stal dvorní dekret z 30. prosince 1745: porodním babičkám má přednášet profesor anatomie a mají přihlížet pitvám mrtvých ženských těl. Počáteční reakce na úřední nařízení byla iniciativou jedince: od roku 1747 zval profesor pražské univerzity Franciscus Dutoy báby na své soukromé odpolední přednášky z porodnictví.⁸ Na základě dalšího dekretu ze 4. července 1748 se měly podrobit zkouškám buď na lékařské fakultě, nebo se nechat vyzkoušet krajským fyzikem. Na samém konci následujícího roku přišel další dvorský dekret, potvrzující stav, který de facto existoval: bábám má být demonstrována anatomie pitvami ženských mrtvol.⁹ Na návrh van Swietena vydala Marie Terezie 24. července 1753 Generální zdravotní řád pro Království české, který – vedle jiných – obsahoval ustanovení týkající se výše uvedené profese. Podle nařízení z roku 1761 měli být nekvalifikovaní chirurgové, lékárníci a báby stíháni pokutami. Při prvním přistižení platily nevyučené báby pokutu 6 tolarů, při druhém dvakrát tolik, při třetím dostaly bití – tak znělo nařízení z roku 1775.¹⁰ Generální zdravotní řád pro Království české předběhl vydání zákona celoříšského z roku 1770, jenž položil základy k moderní zdravotní péči. Roku 1786 byl zdravotní personál v krajích rozšířen o krajského chirurga a krajskou porodní bábu. V habsburské monarchii se průkopníkem sociálního lékařství, do něhož spadala i organizace péče o matku a dítě, stal Johann Peter Frank, lékař a po jistou dobu profesor kliniky v Göttingen, od roku 1795 ředitel vídeňské Všeobecné nemocnice, autor šestidílného spisu *System einer vollstaendigen medizinischen Polizey*. Obecnému blahu poddaných se věnovala řada dalších rakouských populacionistů a lékařů.

Dutoy přednášel porodnictví od počátku prosince 1753. Roku 1759 požádal o zproštění přednášek z porodnictví a doporučil za sebe Ignáce Johanna Rutha. V tomto roce byla na pražské univerzitě zřízena stolice porodnictví a Ruth se stal jejím prvním učitelem. Přednášel medikům, ranhojičům a bábám v Karolinu; profesury dosáhl až roku 1790. Vedle této teoretické výuky vedl od roku 1783, kdy byla dvorským dekretem nařízena praktická výuka porodnictví, dvakrát týdně praktika ve Vlašském špitálu na Malé Straně.¹¹ Zavedl novou vyučovací pomůcku, kožený model spodní části trupu ženy, jemuž se říkalo „mašina“.¹² K „mašině“

⁸ Ludmila HLAVÁČKOVÁ - Eva ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690-1848*, Praha 1984, s. 16.

⁹ Eva ROZSÍVALOVÁ, *Vznik babických škol v Československu*, Československá nemocnice 19, 1951, s. 97.

¹⁰ L. CURÍNOVÁ, *Alchymie času*, s. 40.

¹¹ E. ROZSÍVALOVÁ, *Vznik babických škol*, s. 97; L. HLAVÁČKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky*, s. 20-21, 40.

¹² Karel KLAUS, *Tradice české gynekologie*, Praha 1953, s. 13; Eduard WONDRAK, *Z historie porodnictví v naší zemi*, Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci, 2 (21), 1993, s. 113; Rafael Jan STEIDEL, *K naučení kniha o babském umění s tabulkami vysvětlená*, Vídeň 1778, předmluva (*Navrzení*), nestr.

patřil „*fantom*“, model novorozence. Podle seznamu přednášek pro rok 1784-1785 poslouchaly adeptky porodnictví Rutha, který k nim mluvil česky, dvakrát týdně.

Podle studijního řádu z února 1804 se v Praze musely učit také venkovské báby (až dosud přežívala praxe pouhého vyzkoušení krajským fyzikem),¹³ mají vyslechnout celý kurz, a pak „*skrze 2 měsíce v porodnici se cvičiti*“.¹⁴ Řád stanovil rovněž pevný program výuky: v každém semestru proběhl úplný kurs porodnictví pro báby a porodníky, v češtině i v němčině, který navázal na zmíněnou dvouměsíční praxi v porodnici. Nemajetné babičky měly dostat stipendium od panství, kraje či obce. Existovala rovněž státní stipendia, nicméně jejich držitelé se museli po složení zkoušky usadit tam, kde bylo zapotřebí.¹⁵

Od roku 1792 byl veřejným učitelem praktického porodnictví Ruthův žák, významný lékař a filantrop Jan Melič – jako první provedl v Praze císařský řez na živé ženě. Oficiálně byla porodnická klinika zřízena 4. srpna 1803 u Apolináře na Novém Městě pražském, v nadační budově duchovních číslo 447, jež se jako porodnice a nalezinec užívala už od léta 1789. Coby profesor praktického porodnictví se vedení porodnice ujal právě Melič. Pro neshody v profesorském sboru roku 1806 odstoupil, po jeho odchodu převzal od června 1806 katedru Karel Fiedler. Dne 1. května 1811 byl jmenován profesorem teoretického a praktického porodnictví Antonín Jungmann, bratr Josefa Jungmanna. Přednášel a učil porodnickému umění až do svého odchodu na odpočinek v roce 1850.

Po Jungmannově penzionování byla roku 1850 porodnická klinika nařízením ministerstva kultu a vyučování rozdělena na kliniku pro výuku mediků a kliniku pro výuku babiček. Osudy obou pracovišť se však nikdy neodvily zcela odděleně. Blízko porodnice byl pro „žákyně“ najat dům, odkud je mohli zavolat k porodu v kteroukoliv hodinu. Na babickou kliniku přišel z Innsbrucku Vilém Lange, po jeho odchodu do Heidelbergu ho vystřídal Jan Streng. Když se roku 1870 stal přednostou porodnické kliniky pro lékaře, zaujal toto místo dosavadní profesor Ivovské univerzity Ferdinand Weber, rytíř z Ebenhofu. Bezprostředním nástupcem Jungmanna byl jeho asistent, klatovský rodák František Kiwisch, rytíř z Rotterau, od roku 1842 soukromý docent gynekologie v Praze. Na pražské lékařské fakultě konal mimořádné přednášky o ženských chorobách.¹⁶ Přestože zemřel již roku 1852, dá se o něm říci, že položil základ ke gynekologické klinice. Většina ze jmenovaných lékařů se věnovala odborné publicistice a ve výčtu jejich publikací nechyběly učebnice pro porodní báby.

V roce 1852 byl přijat návrh na reformu vzdělání porodních bab. Dosavadní teoretický kurz v Karolinu byl zrušen a za rok se vystřídaly tři čtyřměsíční teoreticko-praktické kurzy, střídavě v českém a německém jazyce. Až do roku 1891 příslušela „babická“ klinika univerzitě. Po té byla od fakulty odloučena

¹³ Srov. osvědčení porodní báby Marie Holinové z Boru, vystavené českobudějovickým krajským fyzikem Janem Ebenhöchem z 2. dubna 1794, soukromý archiv autorky.

¹⁴ Cit. dle E. WONDRÁK, *Z historie porodnictví*, s. 109.

¹⁵ L. HLAVÁČKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky*, s. 39.

¹⁶ L. HLAVÁČKOVÁ, *150 let*, s. 43.

a zřízena jako samostatná „*c. k. škola babická v Praze*“, podřízená Zemskému výboru. V jejím čele stanul profesor Václav Rubeška. Školu vedl až do roku 1920, během této doby vychoval 5000 porodních babiček. Své bohaté zkušenosti z výuky dokázal zúročit i při přednáškách určených budoucím lékařům.

Povinnosti báby

Po složení zkoušky a přísahy vrchnosti (v královských městech magistrátu) obdržela každá babička opis svého slibu, jímž se měla v budoucnosti řídit. Nejstarší přísahy neznáme, k dispozici máme text až z roku 1847, podle kterého měla „*skrze svou přísluhu rodičkám všecku možnou pomoc prokazovati*“, „*chudobným rovně jako bohatým s povolností přísluhovati a jich neopouštěti aniž zanedbati*“. Podléhala doзору faráře, jemuž měla hlásit všechny porody, podezření na potrat a vůbec všechny odchylky od normálu.¹⁷ Třebaže nesměla provádět nástrojové porody, ani podávat rodičce tisíce léky, byla – do případného příchodu lékaře – u jejího lůžka neomezenou paní: hrozilo-li, že dítě zemře nepokřtěné, směla provést nouzový křest. Proto v jejím kuffíku či brašně, jejichž obsah podléhal předpisům a v průběhu jednoho století se příliš neměnil, nesměla chybět malá nádobka se svěcenou vodou. Nebylo vzácností, že rodiče, především ti chudší, požádali bábu o kmotrovství.¹⁸

Bába se ve svém konání měla řídit závaznými instrukcemi – po městech se chopil iniciativy stát. Jedna z instrukcí vyšla roku 1809; aby byla zaručena její znalost, nacházela se na konci všech porodnických učebnic. Nové nařízení vydalo ministerstvo vnitřní 25. března 1874, o čtyři roky později bylo doplněno a 4. června 1881 revidováno. Podle něj patřila bába do „*kategorie osob zdravotních*“, dozor nad ní vykonával politický úřad první instance, okresní hejtmanství nebo obecní úřad, a okresní lékař. Výkony a vzdělání porodních bab upravovaly zákon č. XIV/1876, zákon č. XXXVIII/1908 a předpisy o vzdělání porodních bab z 27. ledna 1898. Všechny uvedené dokumenty platily až do roku 1928.¹⁹

Paragraf 19 babické instrukce z roku 1881 nařizoval zapisovat průběh porodu do tzv. tabulek narozených (bába si je kupovala u okresního nebo obecního úřadu, vyplněné a podepsané odevzdala nadřízenému lékaři; sloužily ke statistickým účelům) a do deníku, na jehož předešlé či první straně bývalo úřední potvrzení *babické kvalifikace*. Nové nařízení vydalo ministerstvo vnitřní spolu s ministerstvem kultu a vyučování roku 1897²⁰ – platilo ještě v letech první Československé

¹⁷ E. WONDŘÁK, *Z historie porodnictví*, s. 112.

¹⁸ V matrice narozených farního úřadu Choltice je v letech 1879-1885 porodní bába Marie Vondráčková jako kmotra či svědek u křtu uvedena celkem sedmkrát. V jednom případě provedla nouzový křest. SOA Zámorsk, Sbirka matrik, inv. č. 4398, Matrika narozených, Farní úřad Choltice.

¹⁹ Srov. Sbirka zákonů a nařízení, 1928, č. 200, Praha 1928, s. 1202.

²⁰ Vojtěch VYŠÍN, *Babictví, učebná kniha o porodnictví pro báby porodní*, Olomouc 1888, s. 277.

republiky. Babičky se však k „papírům“ stavěly vcelku liknavě; jak tabulky, tak zápisníky jsou raritou.²¹

Srovnáme-li instrukce pro porodní báby z počátku a konce 19. století, zjistíme, že z části se paragrafy obou nařízení shodují. Ustanovení o legálním provozování babické praxe, součinnosti s lékařem a farářem, povinnost nouzového křtu obsahují všechny. Platné zůstaly zákazy podávat ženě či dítěti léky, provádět potraty a napomáhat k nim. Změnila se zčásti technika vedení porodu, větší důraz byl kladen na hygienu, na osvětu týkající se životosprávy v těhotenství, ošetření v šestinedělí a prevenci patologických jevů. Podle instrukce z roku 1897 měla babička každou matku během těhotenství vyšetřit, srozumitelně ji poučit o somatických změnách souvisejících s graviditou, seznámit se s jejím zdravotním stavem. K pomoci musela být připravena v kteroukoli hodinu, odmítnout ji směla, jen když předtím ošetřila osobu nakaženou přenosnou nemocí – v uvedeném případě byla povinna požádat o zastoupení některou ze svých kolegyň. Porod nesměl probíhat v bytě báby, ale v příbytku rodičky. Komplikovaný porod a náhlé komplikace šestinedělí směla bába ošetřovat jen do příchodu lékaře.

Výkonnost báby

„Předreformní“ porodní bába bývala zpravidla starší (odtud i označení „bába“), často vdova. Podle představ reformátorů a autorů babických příruček byl však nejvhodnějším k zahájení praxe „prostřední věk“, pod nímž se rozumělo stáří mezi dvacítkou a třicítkou. „Mladá bývá obyčejně ztřeštěná, bez důvěry okolí. Příliš letitá zapomnětlivá a často předsudků plná“, zdůvodnil svou představu žák Antonína Jungmanna, pozdější rektor olomoucké univerzity František Mošner.²² Zdá se, že pomocnice začínaly praktikovat kolem třicítky, téměř do konce 19. století však trvalo, než se jejich kvalifikace stala nepopíratelnou skutečností. O přetrvávajících problémech s kvalifikací babiček ještě na přelomu 19. a 20. století svědčí fondy farních a okresních úřadů.²³

V Praze se viditelně zlepšila odborná péče o matky a novorozence už během první poloviny 19. století. Schematismy udávají 15 babiček pro Prahu (Staré a Nové Město, Malá Strana, Hradčany) v roce 1789, 58 o deset let později,

²¹ Vedle zápisníků Anny Bicanové a Marie Vondráčkové srov. dále Deník porodní babičky Anny Voltrové, SOKA Hradec Králové, Obecní úřad Výrava, neinv.; deník se týká období první republiky. Deník Anny Vrátné z Hořic, praktikující v letech 1912-1930, zmiňuje A. DOLEŽAL, *Od babictví*, s. 118 an.

²² Antonín JUNGSMANN, *Umění babické, k užítku ženám při porodu obsluhujícím*, Praha 1814, s. 2; František Antonín MOŠNER, *Babictví čili umění porodnické*, Olomouc 1848, s. 3.

²³ SOKA České Budějovice, FÚ Bošilec, inv. č. 92, Zál. zdravotní, kart. č. 1; Farní úřad Neznášov, inv. č. 21, Kniha narození a křtů, kn. č. 21; SOKA Pelhřimov, OÚ Pelhřimov, Neoprávněné provozování babictví, inv. č. 658, sign. 7/9/91, kart. 137; cit. dle Alena SEMRÁDOVÁ, *Příchod na svět v průběhu "dlouhého" 19. století*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003, s. 52an.; E. WONDŘÁK, *Z historie porodnictví*, s. 114.

120 v roce 1830 a 164 v roce 1851.²⁴ Přibývalo jich i v následujících letech, takže roku 1882 asistovalo u 3 202 porodů v Praze 243 babiček. Na jednu tak připadalo 13 porodů ročně, v dalším roce (ke zmíněným pražským obvodům přibyl Vyšehrad) se tento průměr o 1 porod zvýšil, roku 1886 (k Praze se připojily Holešovice-Bubny) činil 17 porodů, nicméně 11 evidovaných zkoušených babiček údajně nepraktikovalo vůbec.²⁵ Nad nízkým počtem výkonů, který daleko zaostával za ostatními evropskými městy (v roce 1880 se např. pro Berlín uvádělo na jednu babičku 83 porodů), se pozastavoval pražský fyzikát, který s jistou nelibostí konstatoval, že „z čísel těch patrně vysvítá, že mnohé babičky v Praze zcela jiným způsobem výtěžku svou existenci zabezpečovati musí“.²⁶ Přesto se počet pražských bab nadále mírně zvyšoval, roku 1890 na 246, o rok později na 261; teprve pak začal opět zvolna klesat.²⁷ V Praze koncem 19. století asistovaly nejvýkonnější z nich u 78 porodů ročně.²⁸ V Olomouci bylo roku 1884 celkem 34 babiček (1 asi na 595 obyvatel), do roku 1918 jejich počet poklesl na pouhých 15.²⁹

Mímo Prahu se představy státu o zdraví obyvatelstva prosazovaly pomaleji – třebaže i zde najdeme výjimky. Čísla, která úřední zprávy uvádějí, se týkají jen zkoušených babiček, počet obyvatel připadající na jednu z nich tedy nemusel být zdaleka tak vysoký, jak nám prostým aritmetickým dělením vychází. Ostatně tyto průměry mají jen velmi přibližnou vypovídací schopnost – nemalou roli hrála rozloha panství, stav jeho cest, skutečnost, zda se jednalo o region v rovině, podhůří či horách. Ani v případě krajských měst nebyla úroveň péče stejná, což v nemenší míře platí o jednotlivých administrativních centrech. Uvážíme-li, že se v českých zemích v letech 1830-1880 rodilo v průměru 38-39 dětí na 1000 obyvatel,³⁰ pak se ani na venkově nezdá počet porodních bab vzhledem k počtu obyvatel vysloveně nízký. Z údajů vztahujících se k době předbřeznové, obsažených v rozsáhlé topograficko-statistické práci J. G. Sommera *Das Königreich Böhmen*,³¹ vyplývá, že od dob tereziánských reforem urazila veřejná zdravotní péče velký kus cesty. Ve všech krajích skutečně působili lékaři a ranhojiči, z nichž jeden byl vždy lékařem

²⁴ *Schematismus für das Königreich Böhmen*, 1789, Prag, s. 225; *Ibid.*, 1809, s. II/27-32; *Schematismus für das Königreich Böhmen*, 1830, s. 554; *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1851*, s. 539-541.

²⁵ Hynek PELC, *Zpráva o zdravotních poměrech a činnosti městského fyzikátu v Praze za rok 1882*, Praha 1883, s. 76; TÝŽ, *Zpráva o zdravotních poměrech... za rok 1883*, Praha 1884, s. 96; Jindřich ZÁHOŘ, *Pátá výroční zpráva městského fyzikátu o zdravotních poměrech král. hl. města Praze za rok 1886*, Praha 1889, s. 327.

²⁶ H. PELC, *Zpráva o zdravotních poměrech... za rok 1882*, s. 76.

²⁷ Jindřich ZÁHOŘ (ed.), *IX., X., XI. výroční zpráva fyzikátu o zdravotních poměrech král. hlav. města Prahy za rok 1890, 1891 a 1892*, Praha 1896, s. 449. Pod Prahou se v devadesátých letech rozumělo Staré a Nové Město pražské, Malá Strana, Hradčany, Josefov, Vyšehrad, Holešovice-Bubny.

²⁸ J. ZÁHOŘ, *IX., X., XI. výroční zpráva...*, s. 451.

²⁹ E. WONDŘÁK, *Z historie porodnictví*, s. 117.

³⁰ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 166.

³¹ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch Dargestellt*, 1-16, Prag 1833-1856.

(resp. ranhojičem) krajským. Někde se vyskytovali i porodníci, ve schematismu označovaní jako *Geburtshelfer*, případně *Magister der Geburtshilfe*. Výskyt krajské porodní báby Sommer neuvádí. V Královéhradeckém kraji působilo ve 30. letech 349 bab, v krajském městě jich bylo 17 – jedna bába tedy připadala na 198 obyvatel.³² Pro Chrudimský kraj je uváděno 210 bab, v samotné Chrudimi, jež byla rovněž královským městem, byly jen čtyři – vedle nich ovšem dva porodníci – na jednu ze šesti „odborných“ sil připadalo tedy 213 osob. V Pardubicích, centru komorního panství, bylo šest babiček a dva porodníci; na jednu (jednoho) připadalo 430 osob.³³ Relativně dobře bylo postaráno o nedělký a novorozence v některých východočeských venkovských obcích, kde připadala jedna bába na 100-200 obyvatel.³⁴ Každopádně můžeme konstatovat, že ve třicátých až čtyřicátých letech 19. století nebylo v Čechách jediné panství, kde by nepraktikovala žádná kvalifikovaná porodní bába.

Do počtu babiček a jejich rozmístění v obvodech jednotlivých politických okresů na přelomu století dávají nahlédnout tištěné schematismy. Situace v počtu obyvatel připadajících na jednu bábu se v případě sídel soudních okresů lišila: například v Nasavrkách připadala na 430 obyvatel, v Libáni na 675, v České Skalici na 707, v Hlinsku na 826, v Sobotce na 837.³⁵

Ještě výraznější byl rozdíl v případě jednotlivých obcí: od 2018 obyvatel na 1 babičku v obci Zbečnick v náchodském okrese po 150 „duší“ v obci Živonín v mělnickém okrese.³⁶ V poměrně vzácných případech nám dochované údaje umožňují rekonstrukci průměrného počtu porodů na jednu bábu: vzhledem k omezené informovanosti se spokojíme s tvrzením, že až na výjimky (147 porodů na přelomu století v Nebuželicích v okrese Mělník či 12 porodů v Obříství v téže okrese)³⁷ se výkonnost české „terénní“ porodní báby pohybovala mezi pražskou a berlínskou skutečností.³⁸

Počet porodů připadajících na jednu babičku nebyl v žádném případě konstantní a neodvisel jen od počtu dětí narozených v té či oné lokalitě. Nově přichozí bába si musela klientelu vybudovat – čím více bylo v obci či okolí „*pomocnic ku porodu*“, ať školenyých či „*fušerek*“, tím pro ni byla situace obtížnější. Anna Bicanová, rodačka z Chrudimi, přišla do městečka Týn nad Vltavou krátce poté, kdy 26. února 1868 obdržela na vídeňské univerzitě diplom porodní báby. V Týně

³² Tamtéž, 4. Band, Königgrätzer Kreis, Prag 1836, s. XXXIV, 4.

³³ Tamtéž, 5. Band, Chrudimer Kreis, Prag 1837, s. XXX, XXXIII, 21, 27, 20, 46-47.

³⁴ Jednalo se např. o obec Plotiště nad Labem, patřící královskému městu Hradec Králové, či o 5 obcí patřících komornímu panství Pardubice (Vlčí Habřina, Bukovka, Čepy, Rybitví, Jankovice). Tamtéž, 4. Band, s. 28; 5. Band, s. 44 et passim.

³⁵ Václav KUDRNÁČ, *Úplný adresář a popis politického okresu Jičinského*, Turnov 1900, passim; TÝŽ, *Adresář a popis politického okresu Chrudimského*, Semily 1903, passim, TÝŽ, *Úplný adresář a popis politického okresu Náchodského*, Mladá Boleslav 1907, passim.

³⁶ V. KUDRNÁČ, *Úplný adresář a popis politického okresu Náchodského*, passim; TÝŽ, *Adresář a popis politického okresu Mělnického*, Jičín 1902, passim.

³⁷ V. KUDRNÁČ, *Adresář a popis politického okresu Mělnického*, passim.

³⁸ Vycházíme z údajů uvedených v adresářích, srov. pozn. č. 35.

působila třicet let a za tu dobu se celkem 804krát zasloužila o příchod nového občánka. Průměrný roční výkon paní Anny představoval tedy 26,8 porodů. V roce svého příchodu, od 1. března do 1. prosince, asistovala u pouhých 9 porodů, čemuž odpovídal i její výdělek – jen 22 a půl zlatých za uvedené období. Přestože jedno z dětí je v uvedeném roce v jejích zápiscích označeno křížkem (nevíme, zda se narodilo mrtvé, zemřelo při či po porodu a bába nestačila provést nouzový křest), obliba Bicanové rostla, zřejmě se osvědčila – dokládají to i stoupající taxy. Reklamou jí byla vzájemná doporučení matek, příbuzných a sousedek. Její zápisky jsou strohé, přesto víme, že za třicetiletou kariéru zemřelo při jejích asistencích patrně 31 dětí (pokud šlo o prenatální úmrtí a bába nestihla provést nouzový křest, je uvedeno jen příjmení dítěte), nejvíce v roce 1869 (4) a 1870 (5), tedy v začátcích praxe.³⁹

Patrně v roce 1879 přišla do východočeských Choltic porodní babička Marie Vondráčková, jejíž zápisník se rovněž dochoval.⁴⁰ Zjevně nezahrnuje celou praxi, nicméně je zřejmé, že i Vondráčková se musela ve vsi a okolí prosadit. V době jejího příchodu praktikovaly jen ve farním obvodu Choltice dvě báby, roku 1883 přibyla další.⁴¹ Zápisník nás informuje o dvacetileté činnosti Vondrákové, během které provedla 583 porodů – průměr tedy činí 29,15 porodů ročně. Údaje zanášela někdy ex post, jak dokládá záznam z února roku 1881.⁴² Také její klientky reprezentovaly celé sociální spektrum lokality – babička si do notýsku pokaždé zanesla datum, jméno rodičky, její bydliště, zda šlo o prvo- či vícerodičku, někdy její věk a postavení. Uvedla, o kolikátý porod v pořadí se jedná, jeho čas, pohlaví a polohu dítěte a všechny odchylky od normálu – nástrojové porody provedené lékařem, narození dvojčat, těžké porody, úmrtí. Zapisovala i potraty (celkem sedmkrát) a narození dvojčat (pětkrát); žádné z dvojčat nepřežilo kojenecký věk.⁴³ Za celé období jí osm dětí zemřelo hned po porodu nebo se narodilo mrtvých.⁴⁴

Zda po vzniku samostatného státu, kdy byla „pomocná praxe porodnická“ upravena zákonem č. 200 z 9. listopadu 1928 (a místo označení bába se začalo užívat „porodní asistentka“; vzdělání, jež nesmělo být kratší než 10 měsíců, získávala ve „státních ústavech pro vzdělání a výcvik porodních asistentek“), se úřadům

³⁹ Regionální muzeum Týn nad Vltavou, Deník porodní babičky Anny Bicanové, 1868-1897, nestr. Ve složce též diplom vydaný lékařskou fakultou vídeňské univerzity dne 26. února 1868.

⁴⁰ Archiv Východočeského muzea Pardubice, *Záznaky v Cholticích narozených dětí od roku 1879 od porodní babičky Marie Vondráčkové*, 1879-1898, nestr. Do knížky je vložena fotografie znetvořeného dítěte (zjevně předčasně narozeného), z rubu nese zápis: „fotografována v r. 1879, zrozené děvče v porodnici hrozná nestvůra“. Zápis není proveden rukou Marie Vondráčkové. Za upozornění na tento ojedinělý pramen děkuji kolegovi prof. PhDr. Petru Vorlovi, CSc.

⁴¹ SOA Zámorsk, Sbirka matrik, inv. č. 4398N, Matrika narozených Choltice. Matrika se bohužel dochovala jen pro léta 1869-1885, takže ji nelze se zápisníkem A. Vondráčkové důsledně porovnat.

⁴² „Tu jsem měla devět dítek za sebou, kde mi nebylo možná je zaznamenat“, srov. *Záznaky v Cholticích*, nestr.

⁴³ *Záznaky... porodní babičky Marie Vondráčkové*, 1879-1898, nestr.; SOA Zámorsk, Sbirka matrik, inv. č. 4398N, Matrika narozených Choltice, 1869-1885.

⁴⁴ *Záznaky... porodní babičky Marie Vondráčkové*, 1879-1898, nestr.

skutečně podařilo přimět všechny praktikující asistentky k vedení zápisů, nevíme. Jejich „knížky“, sešit v papírových deskách, měly jednotnou formu a zhotovovala je Státní tiskárna v Praze. Na prvních dvou stranách se nacházelo *Poučení, jak se má vésti deník a výkazy o porodech*, v němž se nesmlouvavě pravilo: „Záznamy v deníku má porodní babička zanést dříve, nežli opustí nedělnku, anebo, neumí-li psát, necht' je dá zanést ihned dle svých udání od osoby jiné. [...] Porodní babičky, jež svoje záznamy opomenou včas zanášeti, nebo záznamy nedbale vedou, budou trestány dle § 37 služebních předpisů.“⁴⁵ Navzdory těmto výhrůžkám jsou i pro toto období knížky porodních babiček vzácností. Zápisník Anny Voltrové z Výravy v okrese Hradec Králové,⁴⁶ dochovaný pro rok 1925, není o nic méně zajímavý než ony z 19. století. Voltrová zapisovala do předtištěných kolonek⁴⁷ a za rok 1925 odvedla celkem 16 porodů. Poslední výravský občánek, či spíše občanka, která přišla 15. prosince 1925 na svět, se narodila v královéhradecké okresní nemocnici. Zemřelo jen jedno dítě, narozené předčasně, v sedmi měsících, nepomohl ani přivolovaný lékař (jednalo se o jedinou lékařskou asistenci). Průměrný věk matek byl 28,4 let, nejmladší, prvorodička, byla sedmnáctiletá, nejstarší osmačtyřicetiletá žena přivedla na svět své třetí dítě. Pět matek bylo prvorodičkami, devět rodilo podruhé, třetí, čtvrtý a osmý porod se vyskytl vždy v jednom případě.⁴⁸

Poslední dosud známý zápisník, *Deník porodní babičky* Anny Vrátné z Hořic, zmiňuje ve své práci Antonín Doležal.⁴⁹ Babička si zjevně vedla zápisky svědomitě – dochovaný zápisník, vztahující se k roku 1930, nese pořadové číslo 25. K jeho naplnění zabránila Anně Vrátné smrt – zemřela 19. července 1930. Za necelého půl roku asistovala u 23 porodů, průměrný věk rodiček byl 26,7 roků. Převládaly prvorodičky (9 případů), druhorodiček bylo 7, třetirodičky 3.⁵⁰

Vlastnosti báby

Nejen diplom a respekt ke všem nařízením, také osobní vlastnosti babičky hrály důležitou roli v její praxi. Někdy se jedná o formulace vcelku svérázné – podle Antonína Jungmanna měla být bába „nepřítelkyně marné žvavosti, klevet,

⁴⁵ SOkA Hradec Králové, Obecní úřad Výrava, Deník porodní babičky, neinv. Deník má celkem 64 stran, pro záznam jednoho porodu určena 1 dvoustrana, vyplněno 37 stran.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ „Běžné číslo porodu, Rodičky obydlí, ulice, číslo domu, jméno a příjmení, rok narození (stáří), stav (vdaná, vdova, svobodná), povolání (zaměstnání), náboženství (vznání), Den a hodina, kdy porodní babička přišla k rodičce, Den a hodina, měsíc a rok porodu, Kolikáté slehnutí matky, Pohlaví jméno dítěte nebo dětí, V kolikátém měsíci porod se stal, poloha dítěte při porodu, zda dítě živé, zdánlivě mrtvé nebo mrtvé, Jak bylo dítě vyvinuto, Byly-li na děcku pozorovány zrůdy a jaké?, Vyskytly-li se za porodu u matky příhody životu nebezpečné nebo smrt?, Byla-li poskytnuta pomoc umělá, kdy, jaká a kým?, Den a hodina odchodu lůžka, Zda matka v šestinedělí onemocněla a čím? zda umřela, kdy?, Zda děcko v šestinedělí onemocnělo, čím? zda umřelo, kdy?, Zvláštní poznámka.“

⁴⁸ SOkA Hradec Králové, Obecní úřad Výrava, Deník porodní babičky, neinv.

⁴⁹ Srov. A. DOLEŽAL, *Od babictví*, s. 118-121.

⁵⁰ Tamtéž, s. 121.

opilství, milovnice čistoty“; pokud se vzhledu týče, má být „*bez ohavných osutin, bez svrabu*“.⁵¹ Podrobný soupis žádoucích vlastností báby sestavil poprvé František Mošner. Rozlišuje mezi „*vlastnostmi těla*“ (babička měla být zdravá, silná a působit čistým dojmem), „*vlastnostmi ducha*“ (měla být gramotná, mít dobrou paměť a „*zdravý rozum*“) a „*vlastnostmi srdce*“ (dnes bychom použili označení morální vlastnosti), mezi něž patří především svědomitost, opatrnost, mlčenlivost, střídmost.⁵² Jiné příručky přinesly výčet povahových rysů nežádoucích: domýšlivost, závist, pomlouvačnost, opilství, necudnost, štěbetavost nebo pověřčivost.⁵³ Musela vést počestný život a vyhýbat se alkoholu.

Každá porodní bába nosila na prsou odznak svého povolání. Na domě, kde bydlela, měla být už podle instrukce z roku 1809 tabulka s jejím jménem a označení „*zkoušená pomocnice*“. Ne vždy tomu tak skutečně bylo, proto populární příručky doporučovaly budoucím rodičům, aby si bydliště báby včas zjistili a předem se s ní domluvili. Honorář za porod odpovídal vynaložené práci a počtu návštěv, nejnižší byl zhruba 1 zlatý, nejvyšší činil kolem 30 zlatých. Roční výdělek babičky Bicanové nepřesáhl 165 zlatých,⁵⁴ v případě Marie Vondráčkové se zdá, že maxima dosáhl roku 1886 – 100 zlatých a 20 krejcarů.⁵⁵ Podle zdravotního zákona z dubna 1870 byly obce povinny poskytnout porodním babičkám v případě ošetření nemajetné rodičky hmotnou podporu, což vyplývalo rovněž z § 28. odstavce 5 obecního zřízení. Stížnosti babiček a zjištění, že tato povinnost není skutečně všude respektována, vedly místodržitelství v srpnu 1907 k vydání káravého oběžníku. Ze šetření, které měla na jeho základě provést okresní hejtmanství, vyplývá, že např. v okrese Chrudim byly naopak poměry babiček uspokojivé, že obce, případně dělnické pokladny za nemajetné matky řádně platily.⁵⁶ Lze předpokládat, že venkovské babičky žily zčásti z výnosu svého domácího hospodářství, jenž výdělek vhodně doplňoval. Plat za asistenci u porodů byl rovněž vítaným doplňkem materiálního zajištění manželského páru, nebyla-li bába vdovou. V každém případě nebyla babická živnost příliš výnosným podnikáním. Anděličkářství patrně vynášelo více.

Počet návštěv spojených s porodem nelze přesně určit. Nicméně uvážíme-li, že se doporučovala prohlídka matky zhruba uprostřed těhotenství (většinou souvisela s diagnostikováním gravidity, nicméně řada těhotných se bez ní obešla), že bába s rodičkou trávila druhou a třetí dobu porodní, pár hodin po porodu u ní bděla (podle nařízení ministerstva vnitřní ze 4. června 1881 měla „*po každém pravidelném porodu aspoň tři hodiny po odebrání lůžka u šestinedělky setrvati*“⁵⁷) a několik dní

⁵¹ A. JUNGMANN, *Umění babické*, s. 2.

⁵² F. A. MOŠNER, *Babictví*, s. 3-4.

⁵³ Jan STRENG, *Učebná kniha o porodnictví pro babičky*, I, Praha 1859, s. 4.

⁵⁴ Regionální muzeum Týn nad Vltavou, Deník porodní babičky Anny Bicanové, nestr.

⁵⁵ *Záznamy... porodní babičky Marie Vondráčkové*, 1879-1898, nestr.

⁵⁶ SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 422, 7/1, Porodní báby, jedy, nakažlivé nemoci, 1903-1909, katr. č. 545.

⁵⁷ František Xaver VESELÝ, *Všeobecný slovník právní*, I, Praha 1896, s. 44.

poté ji navštěvovala, účastnila se křtu a někdy i úvodu, pak nás nízký průměrný počet porodů na jednu bábu možná tolik nepřekvapí.

Báby a zločin

Za provinění čekal babičku trest, nejpřísnější byl za jakoukoli pomoc při vypuzení či usmrcení plodu. Vyvolání potratu kriminalizovala každá společnost (s výjimkou antické) a „viníci“ byli trestáni – zápisy v raněnovověkých smolných knihách jsou dostatečným důkazem, byť potraty a vraždy novorozeňat zachycují jen v případě žen z dolních vrstev. Žádná žena, která se pro násilné ukončení těhotenství rozhodla, tak nečinila pro vlastní potěšení – v drtivé většině případů se jednalo o svobodné matky a „*zahubení neřádně nabytého plodu*“ bylo aktem zoufalství a beznaděje, u jehož kořenů stálo vědomí, že společnost vyvrhne jak svobodnou matku, tak její dítě – nemanželský původ znamenal celoživotní cejch. V případě vdaných žen byla většinou motivem hmotná bída. O vyvolání potratu se ženy někdy pokoušely samy zvedáním těžkých břemen, koupelemi v horké vodě, skákáním z výšky, jindy pomocí nápojů a bylin, jež připravovaly porodní báby či báby kořenářky (mohlo jít o jednu a tutéž osobu). Prozrazení činu bylo trestáno, třebaže méně krutě, než zabití novorozence. Opatření proti potratovosti zůstala v platnosti i v době rozkvětu populacionistických zásad koncem 18. století. Trest žaláře se pro matku pohyboval od šesti měsíců do jednoho roku za jakýkoli pokus, který vedl k vyhnání plodu nebo porodu mrtvého dítěte. Trestán byl i otec, pokud se na aktu podílel, a nejpřísněji porodní bába, kterou čekal trest od jednoho do pěti let vězení.

V průběhu devatenáctého století, kdy umělých potratů přibývalo (uchylovaly se k nim nejen děvečky, dělnice, prostitutky, ale také vdané i svobodné ženy z vyšších kruhů), přijala většina států protipotratové zákonodárství: ve Velké Británii se tak stalo v roce 1803 (novelizován byl roku 1837 a 1861), ve Francii a Belgii v roce 1810, ve druhé polovině století ve skandinávských zemích, Německu a Itálii. V roce 1869 prohlásil papež Pius IX. bulou *Apostolicae Sedis* umělý potrat za hřích. A roku 1895 byly potraty zakázány v celé Evropě. V Rakousku se jimi zabýval *Zákonník o zločinech a těžkých přestupcích* z roku 1803 a pak jeho novela z roku 1852. Matku či osobu, která potrat provedla, trestal soud žalářem – podle okolností v délce pět či dokonce deset let. Kde nebylo žalobce – udavače, nebylo soudce, a tak k soudním procesům zpravidla docházelo v případě úmrtí nebo vážného onemocnění potrativší ženy.⁵⁸

Snadněji se potrat utajil v městském prostředí, kde se stal v posledních desetiletích devatenáctého století pro některé báby výnosným podnikáním. Tresty se notně zmírnily – nezřídka byla matka osvobozena a babička odsouzena na šest týdnů do žaláře. Zákaz provozování praxe nebraly většinou báby vážně. Andělíč-

⁵⁸ Geneviève FRAISSE - Michelle PERROT (ed.), *Histoire des femmes en Occident. IV.: Le XIXe siècle*, Paris 1991, s. 405.

kárku objevila zájemkyně například v inzertní příloze tisku: „*Dámy naleznou radu i pomoc u pí Veroniky Tomáškové, praktické porodní babičky od roku 1862 na Linhartském nám, č. 114 poblíž Malého nám. Ku přání byt i zaopatření.*“⁵⁹ Podle neověřených informací stál koncem století potrat u andělíčkářky 15-20 zlatých, u lékaře 50 zlatých.⁶⁰ Zde máme patrně klíč k onomu „*jinému způsobu výdělků*“. Bábám se zapovídalo „*těž inserování a prodej různých čajů a jiných prostředků domněle upravujících čmýru*“;⁶¹ podobný zákaz platil i pro nabízení antikoncepčních prostředků, což zdůraznil i místodržitelství oběžník ze dne 3. července 1899.⁶²

Přestože se v posledních desetiletích přítomnost lékaře, případně porodníka při porodu „*v třídách zámožných*“ rozšířila,⁶³ ve většině domácností chodila nadále k porodům jen bába. Statistické údaje, které známe pro poslední dvě desetiletí 19. století pro Prahu (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Josefov, Vyšehrad, Holešovice-Bubny), mezi lékařem a porodníkem nerozlišují; nelze z nich bohužel ani určit, kdy byl lékař povolán k fyziologicky probíhajícímu porodu a kdy zasáhl z nutnosti. Roku 1886 se v Praze odehrálo 4285 porodů (z toho 49 porodů dvojčat a 1 porod trojčat), lékař zasáhl ve 483 případech.⁶⁴ Roku 1890 se zde narodilo 4129 dětí, z toho 53 dvojčat a jedna mrtvě narozená trojčata; lékař asistoval 206krát. O rok později přišlo na svět 4342 malých Pražanů, z toho 48 dvojčat a 1 trojčata, lékař byl k porodu zavolán v 289 případech. V roce 1892 bylo z 4407 novorozenců 49 dvojčat a 1 trojčata, lékař pomáhal u 217 rodiček.⁶⁵

⁵⁹ *Ilustrovaný kurýr*, 1893, č. 1, 1. 1., nestr. Stejný inzerát se v novinách opakuje i později.

⁶⁰ *Ilustrovaný kurýr* 1893, č. 14; 14. 1. 1893, nestr.

⁶¹ Cit. dle *Československá vlastivěda*, II, Člověk, Praha 1933, s. 538.

⁶² SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 422, 7/1, Porodní báby, jedy, nakažlivé nemoci, 1903-1909, kart. č. 545.

⁶³ Čeněk KRÍŽEK, *Základové porodnictví pro lékaře se zvláštním zřetelem k části operativní*, Praha 1876, s. 71.

⁶⁴ J. ZÁHOŘ, *Pátá výroční zpráva*, s. 327.

⁶⁵ J. ZÁHOŘ, *IX., X., XI. výroční zpráva*, s. 449-453.

Příloha 1: Rekonstrukce počtu porodů podle zápisků Marie Vondráčkové:

Rok	Počet porodů	Suma
1879	15	21 zl.
1880	23	35 zl.
1881	17	14 zl.
1882	28	44 zl.
1883	34 ⁶⁶	50 zl.
1884	36	73 zl.
1885	37	52 zl.
1886	39	110 zl.
1887	30	70-50 ⁶⁷
1888	37	100-20 ⁶⁸
1889	36	n
1890	33	n
1891	37	n
1892	29	n
1893	25	n
1894	21	n
1895	30	n
1896	32	n
1897	25	n
1898	19 ⁶⁹	n

⁶⁶ „5. září, Anna Mazač v Cholticích podlehla v 7 h. večer těžké operaci, chlapec musel mít vrtaný mozeček, a hlava byla po kusech vytažená.“

⁶⁷ Takto skutečně zapsáno.

⁶⁸ Takto skutečně zapsáno.

⁶⁹ Poslední záznam po 12. červenci 1898 – okraj papíru poškozen.

Příloha 2: Porodnické asistence Marie Vondráčkové podle matriky narozených.⁷⁰

1879

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
9. 2.	13. 2.	Františka	nemanžl., leg. 2. 6. 1879	Anna Linhartová	
16. 3.	17. 3.	František	Frant. Findejs, zedník z Choltic		
1. 6.	2. 6.	Anna, + 20. 10. 1879	Vincenc Hauf, obuvník z Choltic		
1. 7.	5. 7.	Karel	Frant. Vyčítal, pomocník v pivovare v Cholticích		
5. 7.	6. 7.	František	Josef Švadlenka, dohlížitel u pan. dvora v Cholticích		
9. 9.	12. 9.	Josef + 28. 10. Otakar, + 9. 11.	Josef Rákos, ved. mistr v cukrovaru v Cholticích		Ano (svědek) ⁷¹
3. 10.	5. 10.	Marie	Frant. Pazdera, ovčák v Chudobě u Choltic		
29. 12.	1. 1. 1880	Antonie	Adolf Hrdlička, čeledín v Cholticích		

⁷⁰ Matrika narozených Choltice, SOA Zámorsk, Sbirka matrik, 4398 N. Vondráčková evidována od roku 1879, matrika zachycuje stav jen do počátku roku 1885, novější svazek není v archivu.

⁷¹ Pokud je uvedena jako kmotra nebo svědek u křtu, místo podpisu *** - přitom byla Vondráčková evidentně gramotná.

1880

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
19. 1.	19. 1.	Josef, + 19. 1.	Jan Hauf, krejčí v Cholticích		neuveďeno, křtila bába
6. 2.	8. 2.	Marie	Václav Kutil, topič v cukrovaru		
2. 3.	7. 3.	Amalie	Adolf Kumprecht, dozorčí v cukrovaru v Cholticích		
12. 3.	16. 3.	Josef	Jan Krátký, kovář v Cholticích		
3. 5.	6. 5.	Terezie	Vincenc Kubelka, stavitel. tovaryš z Choltic		
10. 6.	13. 6.	František	Jan Švarc, mistr obuvnický z Choltic		
18. 6.	20. 6.	Kateřina	Václav Kouba, krupař v Cholticích		
18. 12.	19. 12.	Bohumila	Josef Rákos, přední mistr v cukrovaru		

1881

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
6. 3.	7. 3.	Anna	nemanžel., zpráva o leg. není	Josefa Kremlová	ano (svědek)
1. 6.	6. 6.	Karel	František Krčmář, mistr pekařský		
22. 6.	24. 6.	Antonie, + 21. 4. 1882	Václav Kutil, topič v cukrovaru		
26. 9.	28. 9.	Václav, + 4. 12. 1881	Jan Švarc, mistr obuv., Choltice		

1882

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
10. 1.	12. 1.	Emil	Jan Hauf, krejčí Choltice		
20. 1.	25. 1.	Marie	Vincenc Kubelka, stavitel. tovaryš		
8. 2.	11. 2.	Jan	Matěj Vašák, kolář, Choltice		
6. 3.	8. 3.	Václav	nemanžel., legit. 25. 5. 1885	Kateřina Koberová, nájemkyně v Cholticích	
19. 5.	21. 5.	Josef, + 30. 7. 1882	Frant. Vyčítal, dělník v Cholticích		
7. 6.	8. 6.	Jan	Jan Hrdý, bývalý ponocný		
27. 9.	1. 10.	Marie	Frant. Zálabský, obecní strážník		ano, svědek
29. 9.	1. 10.	Antonín, Marie, dvojčata, oba + 31. 10. 1882	Antonín Hráský, hajný z obory v Cholticích		
5. 10.	8. 10.	Marie	Josef Lupoměský, mistr kovářský		
20. 10.	22. 10.	Marie, + 7. 11. 1883	Jan Švarc, obuvník Choltice		
3. 11.	5. 11.	Karel, + 11. 8. 1884	Jan Menčíř, krejčí v Cholticích		

1883

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
14. 1.	17. 1.	Antonie	František Kaplan, čeledín ve dvoře v Cholticích		
15. 1.	17. 1.	Anna	František Bláha, čeledín ve dvoře v Cholticích		
23. 1.	27. 1.	Anna	Frant. Hejtmánek, mistr krejčí Choltice		
13. 2.	17. 2.	Milada, + 16. 3. 1883	Václav Vašák, učitel v Cholticích		
1. 3.	2. 3.	Anna, + 24. 5. 1883	Václav Doležal, čeledín v Cholticích		
1. 6.	6. 6.	Růžena	Václav Bylina, kotlár v cukrovaru		
13. 6.	17. 6.	Antonie	Václav Mánek, čeledín ve dvoře v Cholticích		
13. 9.	15. 9.	Václav, + 27. 11. 1883	nemanžel.	Marie Záleská, dcera cestáře	ano, kmotra
26. 10.	28. 10.	Jan	Jan Morávek, dělník		
22. 11.	29. 11.	Otilie Cecílie	Vincenc Varvažovský, hostinský v Cholticích		
3. 12.	8. 12.	František	Václav Lounek, čeledín v Cholticích		

1884

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
11. 1.	13. 1.	František	Josef Marek, čeledín v Luzích		
5. 2.	7. 2.	Anna	Josef Morávek, čeledín v Luzích		
7. 2.	10. 2.	Josef	nemanželský, legit. 25. 5. 1885	Kateřina Koberová, sama nemanželská	
13. 2.	17. 2.	Josef, + 7. 5. 1884	Jan Hauf, krejčí v Cholticích		
24. 2.	1. 3.	Václav, + 6. 1. 1886	Josef Lupoměský, mistr kovář Choltice		
24. 4.	27. 4.	Anna	František Houba, čeledín v Cholticích		
3. 5.	10. 5.	Jaroslav	Václav Vašák, třídní učitel v Cholticích		
22. 5.	25. 5.	Antonín	Josef Pokorný, dělník v Cholticích		
1. 6.	2. 6.	František, + 31. 1. 1885	Frant. Šlapák, mistr krejčí Choltice		
8. 6.	11. 6.	Anna	Matěj Vašák, kolář v Cholticích		
13. 6.	15. 6.	Antonie Františka	Václav Bylina, kotlář v cukrovaru, Choltice		
14. 7.	20. 7.	Božena Marie Anna	František Horáček, hosp. správce v Cholticích		
29. 8.	31. 8.	Václav, +27. 11. 1888	Václav Kobera, čeledín v Luzích		
3. 9.	8. 9.	Václav, + 29. 11. 1884	Jan Švarc, obuvník v Cholticích		
4. 9.	9. 9.	Julie Marie	Jan Murdych, mistr krejč. Choltice		

13. 9.	17. 9.	Václav	Vincenc Kubelka, stavitel. tovaryš Choltice		
13. 9.	18. 9.	Marie	nemanžel., legitim. 13. 7. 1886, otec Jan Holík	Marie Záleská, dcera cestáře	ano, kmotra
24. 9.	29. 9.	Karolina, + 23. 4. 1886	František Hejtmánek, mistr krejčí Choltice		
30. 11.	3. 12.	Marie Barbora, + 24. 7. 1885	František Pechan, čeledín v Luzích		

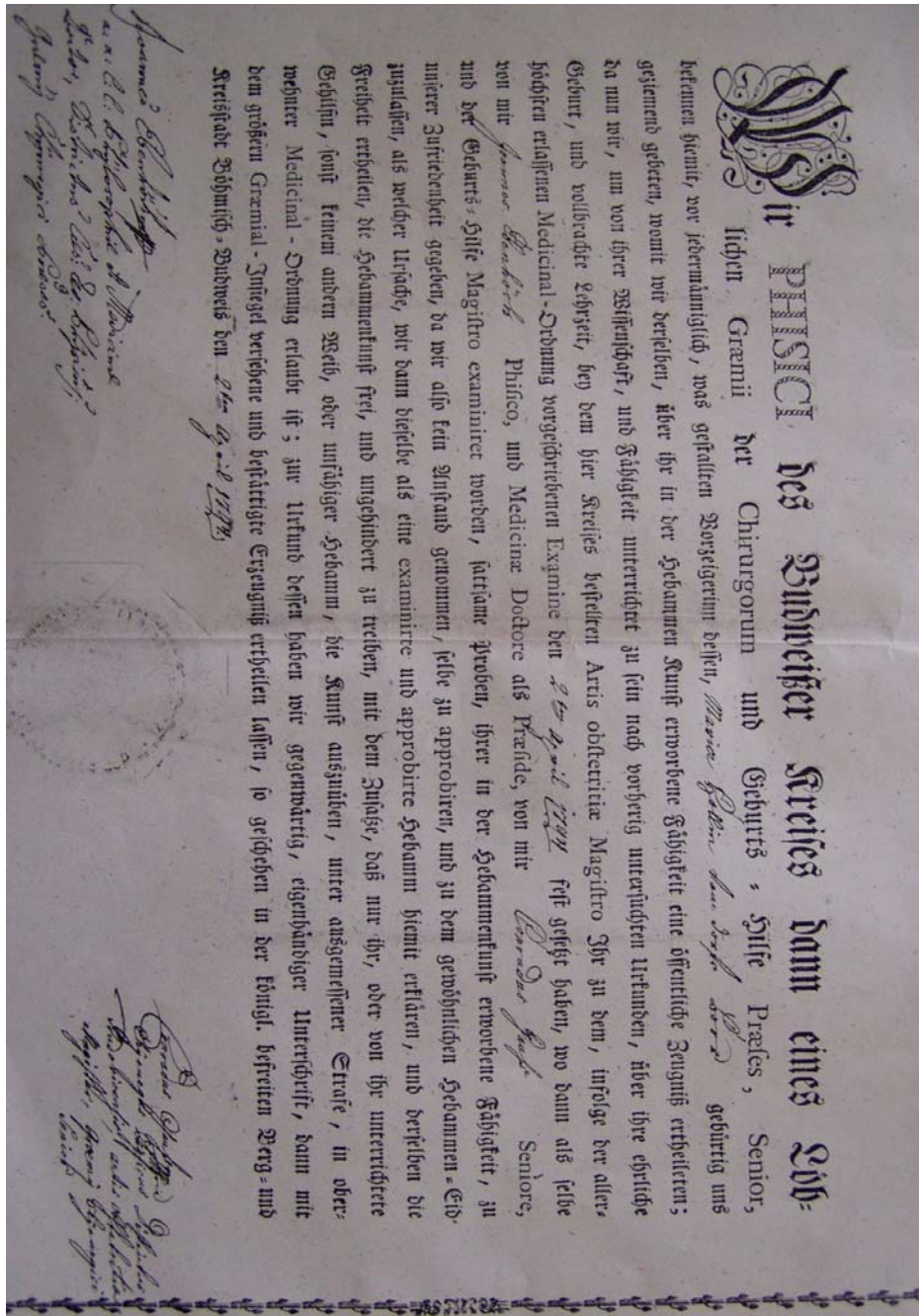
1885

Narození	Křtiny	Jméno	Otec	Matka	Bába kmotrou?
10. 1.	18. 1.	Josefa	Václav Mánek, čeledín v Cholticích		
28. 1.	2. 2.	Karel Václav	Vincenc Varvažovský, hostinský v Cholticích		
9. 2.	11. 2.	Jaroslav	František Netymach, domkář v Cholticích		
12. 2.	13. 2.	Božena	Václav Mínejovský, čeledín v Cholticích		ano, kmotra

Obrazová příloha:

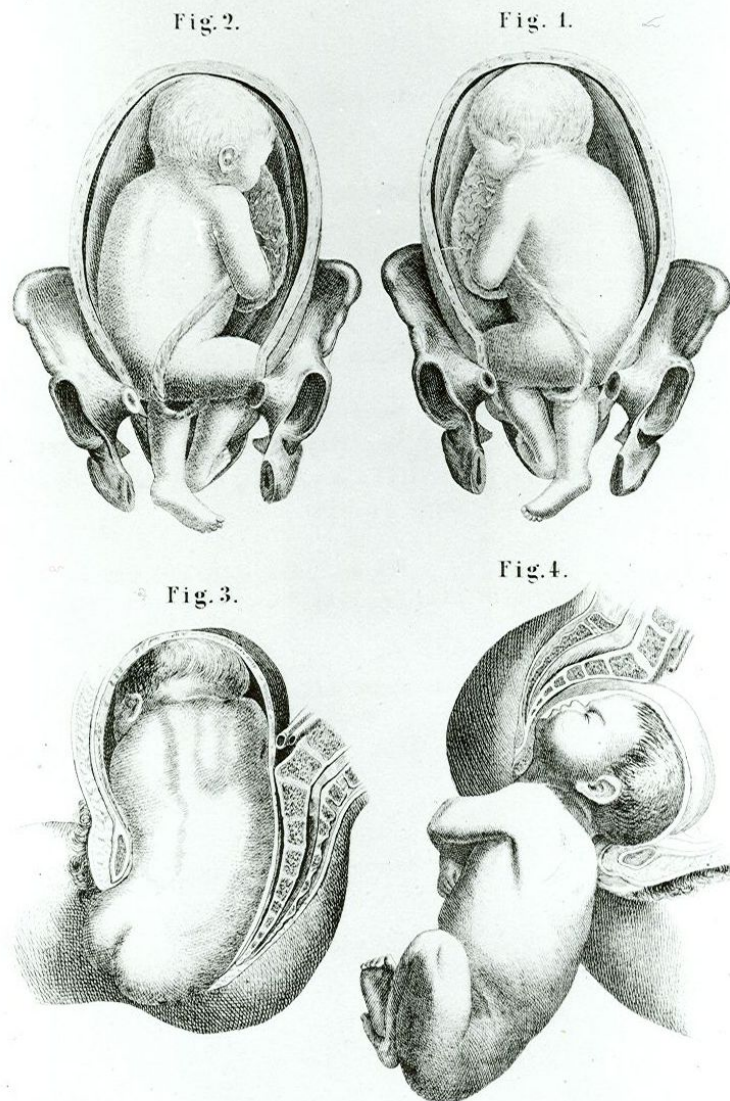

Obr. 1: Vyobrazení z knihy Jane SHARP (1671), *The Midwives Book or the whole Art of Midwifery*, Fasc. New York - Oxford University Press 1999.

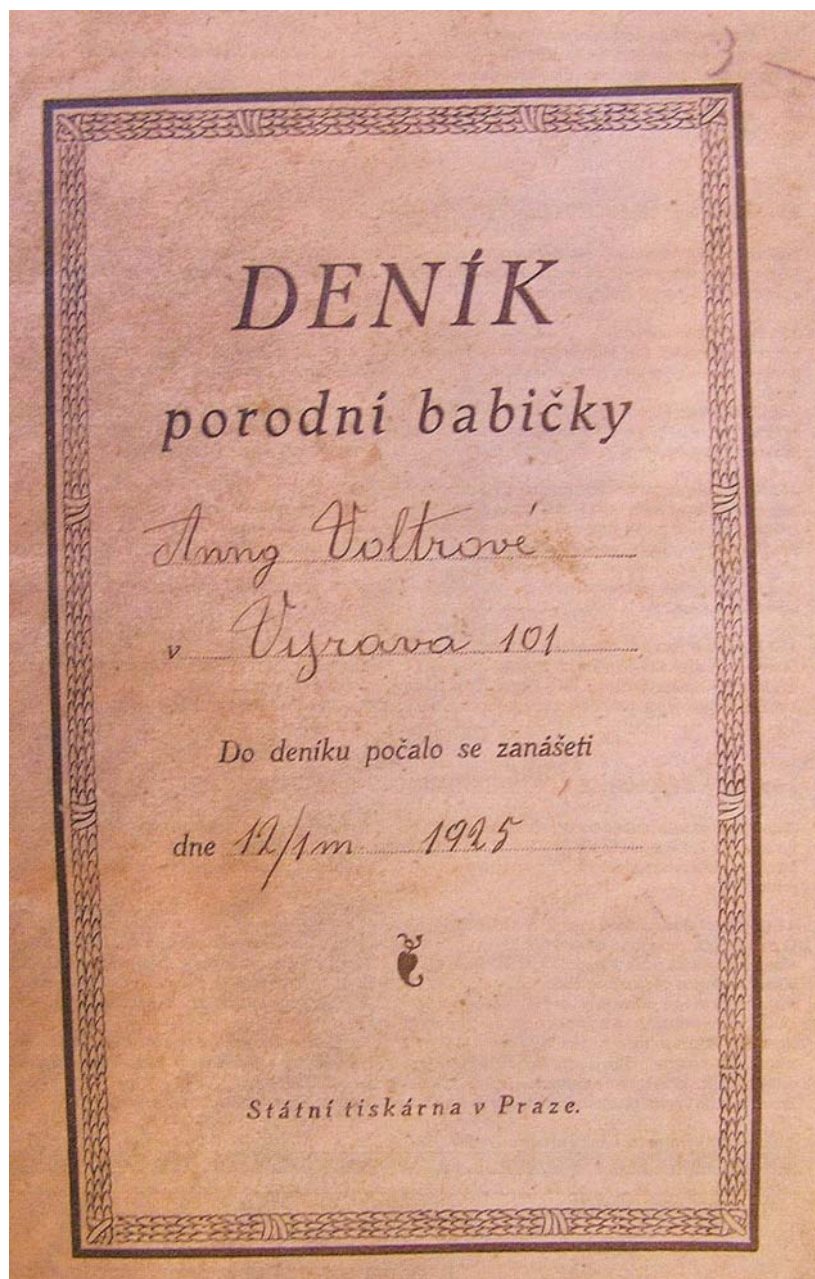

Obr. 2: Vysvědčení zkoušené porodní báby Marie Holinové, vystavil českobudějovický krajský fyzik Jan Ebenhöch 2. 4. 1794, soukromý archiv autorky.

Tab. 20.

Obr. 3: Vyobrazení z porodnické příručky Jana Strenga
Učebná kniha o porodnictví pro babičky, Praha 1859.

Obr. 4: Deník porodní babičky Anny Voltrové
(SOkA Hradec Králové, Obecní úřad Vyrava, Deník porodní babičky, neinv.)

Obr. 5: Kufřík porodní báby.
(Katalog Waldek a Wayne, Zdravotnické muzeum Praha)

Obr. 6: Porodnické kleště.
(Zdravotnické muzeum Praha)

Summary:

From Midwives to Childbirth Assistants

French enlightenment came with new conceptions of physiological processes. It included also a childbirth that was relieved of magic and irrationality. One of the products of this ideology was populationism with its idea of the state organisation of health service. Attention to a mother and a child created its basics. Medicine focused on pregnancy and childbirth and it led to establishing of obstetrics as a special medical field. Later, gynaecology and pediatry were emancipated. Although medicalisation of childbirth was not direct and definite, medicine doctors took control over obstetrics in European countries from the middle of 20th century.

Midwives were originally only a product of woman solidarity; it was institutionalized because every society tried to protect a beginning human life. Therefore the midwives became the first non-productive professional group that was reglemented by public authority. Suzerain, municipal, parish authorities and also some forward-looking individuals called for their competence during early modern times.

On July 24th 1753 Maria Theresia published General health order for the Bohemian Kingdom that included the ordinance about the education and exams of midwives. In 1770 it was followed by such an order for all the monarchy which laid the fundamentals to modern health service. After these orders precise instructions for midwives were published; in the same time it was started with publishing of the textbooks for them. Some dozens of them are preserved up to this day and they are an important source to the history of this medical field and also to the history of this profession. We can reconstruct the genesis of social position of midwives and settle the requirements that were imposed on their professional ability and moral qualities. We can also use topographic and statistic manuals that say us a lot about the rate of midwives in concrete regions and about their efficiency. Very valuable but seldom preserved resources are also the booklets in which the midwives wrote about the course of concrete childbirths. This article is based upon four such booklets that come from Týn nad Vltavou, Choltice, Výpravy near Hradec Králové and Hořice (1870s-1930s).

Current time has again rehabilitated the personality of midwife. We can say that the development of obstetrics in the industrial countries reminds a circle: from the monopoly of midwife to the monopoly of medical doctor and from this one back again.

translated by Jiří Kubeš